

SÁROSPATAK ES FŐISKOLÁJA

E HAJDAN szabadalmas királyi város, ma nagyközség történetét Sárospatak történészei Ketel kun vitézig vezetik vissza, aki Anonymus szerint a Sátorhegy vidékét a Tolcsva folyóig adományul kapta Árpád vezértől, de András király Ketel utódaitól csere útján megszerezte ezt a birtokot, mert nagyon alkalmasnak találta királyi vadászatokra, azonkívül pedig ezeken a tájakon szívesen lakott felesége is, aki orosz vezér leánya volt s itt közelebb érezte magát szülőföldjéhez. Az Árpádházi királyok közül sokat tartózkodott Patakon II. András és V. István. Itt született II. András leánya, Szent Erzsébet és V. István fia, Kun László. A 14. századtól kezdve adományi birtok, előbb a Percnyieké, aztán a Palóczyaké, aztán megint a Percnyieké, majd a Dobóké, Lorántfyaké, a 17. századtól kezdve a Rákócziaké. 1720-ban a Trautson hercegi család szerzi meg a várat s a hozzátartozó birtokot, 1806-ban Bretzenheim Ágost herceg, 1876-ban Windisch-Graetz Lajos herceg. A magyar történelem és a művelődéstörténelem számos kimagasló alakja tanult, tanított vagy harcolt Patakon. Itt tanult Szalkay László, az esztergomi érsek s később a reformáció számtalan vezéralakja, itt tanított Comenius Ámos János, itt lakott a jezsuitaklastromban Sámbar Mátyás, aki Pósa-házi János református kollégiumi tanárral több nyilvános hitvitát rendezett a piacon, a kollégiumban és a templomok előtt, itt harcolt Csák Máté, itt verte szét Rozgonyi Sebestyén a cseh husziták seregét, János király a Ferdinándét, itt tartotta esküvőjét Balassa Bálint Dobó Krisztinával, itt volt a Rákócziak egyik állaadó fészke, itt fejezték le Bezerédj Imrét és Bottka Ádámot. Minden korban volt várurairól valami jelentősebb személyi vagy helyi kapcsolata az ország politikai történetével, az iskolázás történetében pedig mindenkor a legkimagaslóbb szerepet töltötte be. Múltjához méltó történeti monográfiát még nem írtak róla. A legjobb, bár alig pár lapon, történeti és művészettörténeti áttekintés Harsányt Istvánnak, a múlt évben elhunyt kiváló tudósnak, Sárospataki Kalauz című Baedekereben olvasható. A sárospataki kollégium tanárainak volna a feladata, hogy a város s az iskola történetére vonatkozó adatokat rendszeresen felkutassák, s keressék az okokat, amelyek Patakot iskolavárossá tették, hogy vajjon földrajzi helyzete determinálta-e azzá, Vagy az itteni dús, gazdag váruraknál egyszerűen az olasz renaissance-fejedelmek példájának hatása volt-e tudomány- és művészelpártolásuk?

Zemplén vármegye déli felében, Sátoraljaújhely szomszédságában, az országút mentén fekszik. Félköralakban magas hegyek lánca

húzódik el mellette, folyó fiit rajta keresztül s csak néhány templom tornya, a kollégium palatetős épülete, a malom, meg a Rákóczi-vár csonka bástyái emelkednek ki az alacsony házakból álló, lapos város tájképéből. A Bodrogtól nyugatra a Kárpátok egyik lánc, a Hegyalja erdők borította, déli és keleti lejtőjükön tokaji bort termő hegyei, keletre a nagy magyar Alföld lapályának széle, a Bodrogszék, valamikor nagyobb részt ártér, ma a Bodrog szabályozása után, legelő és szántóföld. Az utas távolról gyönyörködik a község és környéke panorámájában, hogy annál nagyobb legyen csalódása, ha a négyszázados református kollégiumáról s Rákóczi-váráról híres Sárospatakon, ahogy barokk-nyelven nevezték, a „Bodrog-parti Athénben“ körültekint. Története után azt várja, hogy lépten-nyomon régi stílusú házak, renaissance-, barokk- és empire-építészeti emlékek fogják megragadni érdeklődését, hogy, mint Olaszország városaiban, a házak, a kövek el fogják mondani neki a város történetét, azonban e várakozása nem teljesül, mert, mint Magyarország legtöbb városában, itt is leromboltak mindent, ami a múlt idők emlékét őrizte volna s csak a református kollégium gyűjteményei, a Rákóczi-vár és környékén a romok, egy-két stílustalan, ódon épület és a 16. századból való elegáns, gótikus katolikus templom indíthat meg benne történeti reminiscenciákat. A község, a kollégium kétemeletes palotáját, a fellegvárnak nevezett háromemeletes diáktanyát és néhány egyemeletes házat leszámítva, földszintes házakból áll, amelyek stílusát a szegénység alakította ki. A belterület általában díszesebb, mint a nagyközségké, de szegényesebb, mint a vidéki városoké, például Makóé, Ceglédé vagy Nagykőrösé. Harminc éve már aszfaltjárdája van s ma már éjszakának idején nem kell kézilámpást vinni, mint még néhány évvel ezelőtt, mert a Fúrt mint mezőgazdasági részvénytársaság villanytelepe ellátja a várost villanyvilágítással. Külvárosai: a Hustác, Héccse, Kispaták, Ujpaták, melyekben gazdák és mezőgazdasági munkások laknak, a falu szegény és elhagyott képét mutatják.

Nagy-Magyarországon, a török hódoltság kezdete óta, az északi városok: Kassa, Lőcse, Bártfa, Nagyszombat voltak a szellemi, művészeti, irodalmi és az ipari kultúra őrei és fejlesztői. Csonka-Magyarország északi városai az ő szerepüket nem vették át. Sárospatak — a városról beszélek — hivatva volna arra, hogy folytatója legyen az északi városok nagy hagyományainak. Egyelőre azonban erre nem sok a remény, mert hiányzik itt minden olyan modern kultúrintézmény és vállalkozás, amelyekkel ma már sok, kisebb alföldi őstermelő város is dicsekedhetik. Ennek a „híres város“-nak, amely közel tízezer lakost számlál, nincs színháza, nincs mozija, nincs egyetlen egy kávéháza, fürdője, vízvezetéke, nincs kórháza sem, kaszinója pedig hol van, hol nincs. Legújában megalakult, kizárólag keresztény alapon, a „Rákóczi Társaskör“, amelynek a mindenkori plébános az elnöke. Ezt a nemkatholikusok a katolikus társadalmi szervezkedés első lépésének tekintik. — Pár évvel ezelőtt a vándorszínész-truppok még az „állás“-ban tartották előadásukat, honnan erre az alkalomra kivezették a lovakat. Ma a főiskolai tápintézetben folynak — ha folynak — az előadások. Szállodái vannak ugyan, de messze elmarad-

nak még a kis alföldi városok szállodái mögött is, épület és berendezés tekintetében egyaránt. Esemény itt az országos vásár, ami nagy tömeget hoz a környékről a piacra s ha állatsereglet vagy cirkusz érteik a városba, erőművész, recitátor vagy bűvész produkálja magát, különösen a külvárosok népe kizökken mindennapi hangulatából. A lakosság élete tipikus kisvárosi élet, a családban, a hivatalokban, a mindennapi munkában folyik le s a főgondolat itt a gyermeknevelés. Kifelé általában nem élnek. Nem öltözködésben, cifrázkodásban, inkább vallásosságban és puritánságban versenyeznek egymással. A földművelő népek sincs különleges cifra viselete. A családi élet tisztaságát itt még alig érintette meg a nagyvárosi élet szabadabb felfogásának szellője. Itt „Berlint“, „Párizst“ még nemcsak nem követik, de hírből is alig ismerik.

A Rákóczi-kor után a város szomszédságában fekvő falvakat idegen: rutén és sváb telepésekkel népesítették be. Végardó lakossága rutén volt, Károlyfalva, Hercegekútja (nem régen még Trautsonfalva), Ujpaták (azelőtt Józseffalva) lakossága sváb. E négy községet leszámítva, Sárospaták már színmagyar területen fekszik, maga a város is tisztára magyarajkú lakosokból áll. A város lakossága református, római katolikus, görög katolikus és zsidó. Valamennyi egyházközség egy-egy templommal, a zsidók két zsinagógával. Az öt templom Őt kulturális centrumot jelent ugyan, de a lakosság nem áll egymással szemben felekezeti alapon, bár itt mindenki öntudatos katolikus vagy református, ám az ellentétek nem élesedtek ki annyira, hogy példáid egy-egy iparosbárról vagy tűzoltó-majálisról egyik felekezett a másik miatt távol tartaná magát. Ha bizonyos közös egyházi érdekek szorosabban tömörítik is az egy felekezethez tartozókat, ez a társadalmi békét nem zavarja meg. Egyesíti őket a gazdasági egymásra utaltság és a hazafias együttérzés, ami itt hatóbb erő, mint a cinikus nagyvárosokban. Sehol nem éneklük annyit a kurucdalokat, mint itt, ahol néhány jelesebb dalszerző ma is szaporítja a késői kurucnóták számát, amelyek közül egyébként nem egy, mint a „Nagymajtényi síkon“ kezdetű dal, Novák Sándor tanár szerzeménye, országosan elterjedt. A háború előtt még „kuruc“-nak vallotta magát az ellenzéki választó s a kormánypártiakat, akik az „átkos“ bécsi udvar politikáját követték, „labanc“-oknak nevezték. „Labanc“-nak tekintették az öreg Windisch-Graetz herceg táborszernagy hadseregfelügyelőt, Ferenc József egyik legkedveltebb bizalmasát is, bár, ha végighajtatott a városon, mindenki mélyen megemelte a kalapját előtte, de már a fiát, a frankpör egyik vádlottját, aki itt jogászkodott, pataki értelemben, „kuruc“-nak tekintették mindig. „Csinom Palkó“ mellett mulat itt a szociáldemokrata munkás is és szívesebben hallgat végig egy előadást Rákóczi Ferencről, mint Marxról, Engelsről vagy akár Leninről s inkább harcolna a Rákóczi elégedetlenjei között, mint a világmegváltást hirdető nemzetközi, reális célt nem látó munkászervek zászlaja alatt.

A református magyarságból, a kollégiumból áradó erőteljes, magyaros szellem hatása kiterjed az egész város lakosságára. A kollégium hatásával magyarázható meg az is, hogy a vári környe-

zetbe idekerült német, tót, és cseh származású családok teljesen megmagyarosodtak. A katolikus lakosság körében gyakori idegen hangzású családnevek a genius loci diadalát hirdetik.

A társadalom itt természetesen nem tagozódhatik úgy, mint a nagy városokban, ahol mérnökök, orvosok, gyógyszerészek, ügyvédek, tudósok, írók, zenészek megalakítják külön csoportjaikat, egyesületeiket, klubjaikat, hanem, mint vidéken általában, egy társadalmi osztályba tartoznak az egyetemi végzettségű vagy érettségizett hivatalnokok és szabadfoglalkozásúak, az egész intelligencia, amelyen belül a legnagyobb tekintélye Patakon ma is a tanárnak van, nem úgy, mint más vidéki városokban, például az Alföldön, ahol a vagyonos gazda lenézi a szerény, fixjavadalmazású tanárt. A tanár becsülete és tekintélye nagyobb, mint a nagybirtokosé vagy a gazdag kereskedőé s a legelső hely őt illeti meg mindenféle összefüggésben. A külvárosok népe is a legnagyobb tisztelettel emel kalapot minden tanárember előtt, jóllehet személyes találkozásuk a legtöbb esetben sohasem volt s a magyar ember általános üdvözölködése itt is kezd már kimenni a divatból. Külön vannak itt az iparosok, akik az Ipartestületben élnek társadalmi életüket, külön a kereskedők, akik túlnyomó részben zsidók, neológok és ortodoxok, asszimiláltak és galíciai hagyományokat még ruházatban is követők, külön a gazdák, akik a Gazdakörben, meg a piacon tartják összefüggéseiket és megbeszéléseiket, külön a nincstelenek, a napszámosok s külön a muzsikáló és vályogvető cigányok, akik a Bodrogszék házait és kunyhóit népesítik be. Vallásfelekezetek szerint is vannak megoszlások és tömörülések. A görög katolikusok a görög katolikus templom, az „orosz cerkő“ körül, a Hustácon laknak, a zsidók a város belterületén: a piacon és a piac környékén, a katolikusok és a protestánsok a külvárosokban vegegyesen, a belterületen azonban templomaik körül. A katolikusok a vár és a római katolikus templom körül, a „Szent Negyedben és ennek közelében, a reformátusok templomuk és a főiskola körül. Mindenik vallásfelekezetnek van elemi iskolája, a római katolikus egyháznak zárdája és polgári iskolája.

A LEGNAGYOBB súlya Sárospatakon a református egyháznak van, amely egyházkerületi főiskolájával, teológiájával, nemrégiben még jogakadémiájával, mely megszűnt, és gimnáziumával a leghatásosabb kulturális erőt jelenti Sárospatakon. Ám főiskolája nemcsak a városban érezteti a maga kulturális hatását. Ez a főiskola négy évszázad óta látja el papokkal, tanítókkal, nótáriusokkal és egyéb szükséges hivatalnokokkal északkeleti Magyarország nagy részét, főként az úgynevezett Tiszáninneni Református Egyházkerületet. Növendékei református papi, tanítói, gazdálkodó, kisiparos vagy napszámos gyermekek, általában a kisexisztenciák, szegény emberek gyermekei, akiknek jelentékeny része alapítványi helyeken tanul. Ezek előtt az iskolában tovább hirdetik a szegénységet, alázatosságot, lemondást, a puritánságot s az egész iskola szelleme a gimnázium legalsóbb osztályaitól kezdve, majdnem oly szigorú és vallásos, mint a katolikus szemináriumokban. Az oktatás és az erkölcsi nevelés az első osztálytól kezdve annak

a célnak szem előtt tartásával történik, hogy a diákokból jó pap vagy becsületes, hívő, egyházához hű református, világi ember válják? Táplálkozásban, lakásban, ruházatban és az élet minden külsőségében egyszerűséghez szoktatják a fiatalságot, ami igen jó előkészület a falusi lelkipásztori, tanítói és hivatalnoki pályákra. A szegények iskolájának nevezik régi idő óta, de a szegénység iskolájának is lehetne nevezni, mert a szegénységre, az anyagi javakat szűkén mérő kishivatalnoki pályákra készíti elő növendékeit, nem csillogtatva meg előttük az amerikai élet, az ipari, kereskedelmi pálya nagy anyagi lehetőségeit. A tanításon, leckeórákon kívül intenzív ifjúsági társasélet, ifjúsági egyletek, önképzőkörök, a tanárok kemény és szigorú ellenőrzése alatt, ugyanezt a szellemet igyekeznek megerősíteni bennük. A cél ismeretekre és kálvinista puritanizmusra nevelés. Jellemző a pataki iskolai fölfogásra, hogy, amikor néhány évtizeddel ezelőtt cukorgyárat akartak alapítani a városban, a tanári kar ezt megakadályozta, mert a gyár „rontja a nép erkölceit“. A város szőlősgazdái és földbirtokosai ebben készségesen támogatták a tanári kart, mert szerintük meg a mezőgazdasági munkabérek emelkedtek volna lényegesen a gyár megalapításával. Ugyancsak erkölcsi okai voltak annak is, hogy a Főiskola vezetősége kiharcolta a katonaság eltávolítását Sárospatakról.

A sárospataki főiskola gondoskodik arról, hogy tanítása ne csak növendékeire hasson, hanem diákjai révén állandóan eljusson a legelrejtettebb, a legszegényebb hegyi falvakba is. A három nagy főünnep alkalmával prédikáló diákokat küld még ma is követségbe, legációba a református egyházközségekhez s ezek a legátusok pár napot a papnál és a hívők körében töltenek el. Hogy a prédikáló diákoknak ez a kiküldetése rokonszenves a vidék előtt, azt a szíves vendéglátáson kívül az is bizonyítja, hogy a diákok az ünnepekről kisebb-nagyobb pénzüsszeggel megajándékozva térnek vissza, amihez a legszegényebb napszámos is hozzájárul a maga filléréivel. Olyan fajta ez, mint a kolduló barátok járása volt, azzal a különbséggel, hogy a legátusok a hívőktől kapott ajándékokat saját maguknak megtarthatják. A legátust az ünnepi követségre egy alsóbb osztályos gimnázista, a mendikás kíséri el, aki cipeli a legátus csomagját és az ünnepek alatt végigjárja a református házakat, ahol ünnepi köszöntőverseket mond s ezért a hívők részéről pár fillér pénzjutalomban és ételmiszer-ajándékokban részesül. E két diák útján a falu intelligenciája értesül Sárospatak belső, szellemi életének eseményeiről, az iskola és a társadalom helyzetéről, személyi ügyekről s így a kapcsolat egy-egy pap, tanító és az alma mater között megmarad az iskolán kívül is, életük végéig. A falun élő református hívők másként is tartják a kapcsolatot a főiskolával. Szeptemberben személyesen hozzák be fiaikat behatásra, a vizsgák alkalmával pedig még nem régiben is, a papok és az egyházkerület világi honoráciorai ellenőrizték mint „cenzorok“ a tanítás eredményét. Református főiskolája révén Sárospatak kulturális fővárosa volt Trianonig északkeleti Magyarország, ma csonka Zemplén, Abaúj, Borsod, Gömör vármegyék reformátuságának. A református úri leányok itt szokták átbálozni fiatalságukat

a teológusbálon, régebben, míg megvolt a jogakadémia, a jogászbálon, de főként a március 15-i nagybálon, amelyre minden református pap legalább egyszer elviszi a leányát. A bálakat a főiskola nagy tápintézetében szokták rendezni.

Az állami Tanítóképző-Intézet is a református főiskoláé volt s tárgyalások vannak folyamatban az állam és a Tiszáninneri Református Egyházkerület között, hogy a tanítóképzőt, kárpótlásul a megszüntetett jogakadémiáért, visszaadják a Főiskolának. A római katolikus polgári leányiskola is a Főiskola épületében, a Főiskola tanárainak közreműködésével kezdte meg működését, mint magán polgári iskola és tíz évvel ezelőtt a római katolikus iskolaszék pártfogásába jutott. Az ismeretterjesztő előadásokat a községben főként a Főiskola tanárai tartják s a Főiskolában rendezett ifjúsági, hazafias, irodalmi és emlékünnepek ünnepei az egész községnek. Nemcsak a diákság, hanem a község bármely felekezetihez tartozó lakosa bizonyos megilletődöttséggel lép be a kollégium hatalmas, komor épületének román stílű, boltozatos kapuján s megy végig a fehérre meszelt falú, komor folyosókon, melyeken semmi építészeti dísz, semmi cikornya nem zavarja meg a zordon kálvinista egyszerűséget. Az imaterem, ahol az ünnepélyeket tartani szokták, hatalmas, szintén fehérre meszelt falú, galériás, teljesen dísztelen nagy terem, amelynek egyetlen ékessége az orgona. A kollégium főépületében még két nagy terem van: a tanácsterem, mely a magyar protestantizmus történetének és az iskola nagy alakjainak arcképeit őrzi; a másik a 70.000 kötetből álló könyvtár gyönyörű, szintén galériás helyisége, talán Magyarország egyik legartisztikusabb, bár kevésbé praktikus berendezésű könyvtárterme, melyben számos ősnymtatvány, régi magyar könyv, köztük igen sok unikum és régi kézirat van kiállítva. Ennek legnagyobb kincse a kéziratos Lengyel Biblia (1390—1455), amelynek révén Sárospatak Lengyelországban Magyarországnak legismertebb s legtöbbet emlegetett városai közé tartozik. A könyvtár főként 16—18. századbéli munkákban gazdag, de modern könyveket és folyóiratokat szerény dotációja miatt, mérsékeltén tud beszerezni. Ez a magyarázata annak, hogy tanárai főként a történelmi és filológiai diszciplínákban tudnak nagy eredményeket felmutatni. A Főiskola fizikai gyűjteménye is inkább mint fizikai múzeum nevezetes és 17—18. századbéli kísérleti eszközeivel egyik legértékesebb e nemű gyűjteménye hazánknak. Zoológiai, botanikai gyűjteménye, szépészeti múzeuma alig haladja meg az iskolai szemléltető oktatáshoz szükséges gyűjtemények méreteit. A tanári kar, teljes tudatában az iskola kulturális feladatainak, a legnagyobb készséggel nyitja meg a gyűjteményeket a városi vagy vidéki közönség számára, minden gyűjtemény öre — Baedeker helyett — élőszóval tartván előadást a gyűjtemény történetéről és nevezetességeiről.

Az iskola tudományos jelentősége régen egy egyetemével mérkőzött. Természetesen ez már akkor leszállyt, amikor a Főiskolán csak két fakultás: a jogi meg a teológiai maradt meg s még inkább csökkenni fog, hogy most csak egy fakultása: a teológiai maradt meg. Nevelői jelentősége azonban csorbíthatatlanul fennáll. A genius loci itt oly erős, hogy az elől senki nem tud elzárkózni, aki csak egyszer

is az ősi falak közé belép. Ezt az erőt kihasználni s a modern idők kívánalmainak megfelelő formába önteni van hivatva az intézmények építése. Gróf Klebelsberg Kuno miniszter is helyesen ismerte fel ezt a kibányászásra váró kincset s hatalmas államsegéllyel igyekszik Sárospatak nevelői jelentőségét visszaadni és fokozni.

Ahogy Róma az ókor, Velence a középkor — úgy kelti fel itt a magyar 16—17. század hangulatát — nem a város, hanem a sárospataki kollégium, a Rákóczi-vár és a 16. században épült római katolikus templom. A kollégium gyűjteményeiben a Rákóczi-kor emlékei dominálnak. A könyvtár tárlóiban I. Rákóczi György bibliája, sajátkezű bejegyzéseivel, törvényei, a Rákóczi-ház ajándékából egy könyv, Rákóczi Zsigmondnak ajánlott munka, a Rákóczi-könyvtár kéziratos katalógusa, a Rákóczi-család számadáskönyvei stb., stb., a galérián a Mányoki-féle II. Rákóczi Ferenc-kép másolata, — a Szépművészeti Múzeumban 17. századbéli majolikák, cserepek, csákók, fegyverek, két Lorántfy Zsuzsánna által készített úrasztali terítő — a folyosón Rákóczi-asztal, amelyen egyszer II. Rákóczi Ferenc aludt. Az ifjúsági egyesület I. Rákóczi György-Egyesület. A csonka Rákóczi-várban a 'vigyázó házak', a vörös torony, a „sub rosa“-terem, I. Rákóczi Ferenc egyetlen ismert arcképe stb. A római katolikus templomban, mely a reformátusoké volt, II. Rákóczi Zsigmond és felesége, Lorántfy Mária, II. Rákóczi György, Lorántfy Zsuzsánna és mások hamvai, — ám síremlékeiknek nyomuk sincs már. A református toronyban a Rákóczi György adományozta, Rákóczi-címeres harang, a templomban Rákóczi-úrasztalterítő, a határban Rákóczi-halastó és Rákóczi-szőlő. Mindezekhez az emlékekhez megfelelő történetek és legendák fűződnek, amelyeket minden tanult ember tud a községben. A vár árcai, sáncai, védelmi vonalai is megvannak imitt-amott, de a régi házak elpusztultak vagy átalakultak és sem a Rákóczi, sem a régebbi koroknak stílusát nem tüntetik fel többé. A városban nincs egyetlenegy régi műemlék sem. Uj sincs. Még Kossuth-szobra sincs, pedig itt jogászkodott is Kossuth Lajos. Az a három szobor, amely a református kollégium tizenkét holdas parkját díszíti, Tompa Mihály, Erdélyi János és az iskola két jótévőjének szobra, nem a községé, hanem a kollégiumé.

Gazdaságilag Sárospatak ugyanolyan, mint az átlag vidéki kisebb városok. Néhány pénzügyintézet, szövetkezet, gőzmalom, kőbányák, köztük két régebben, a malomkövek használatának korában, híres kovamalombánya, kaolintelepek, szeszfőzde, ipar: jellegzetes kisipar, az átlagon csak fazekasipara emelkedik felül, végül kiskereskedelem. Határa alkalmas búza-, gabonatermesztésre, gyümölcsstermelésre, kertészetre, szőlőművelésre, — a sárospataki Tokaj-hegyaljai borok kitűnő minőségűek s a háború előtt különösen Lengyelország és Oroszország felé volt kivitelük; ma a bortermést, export hiányában, többnyire a helyszínen kell elfogyasztani. Hatalmas erdősegei, legelői a tüzelőellátást és az állattenyésztést megkönnyítik a lakosságnak. Nagybirtokosok kettő van a határban, a föld legnagyobbbörészt kisgazdák és törpebirtokosok tulajdona.

A város levegője egészséges hegyi levegő. Bent a községben van

azonkívül két gyönyörű park: a kollégium tizenkét holdas kertje, s a vár főúri angol parkja. Minden ház mögött van kisebb-nagyobb gyümölcsös- vagy zöldségeskert s a községen átfolyó Bodrog is, meg az új-helyi Sátorhegy felől állandóan lengedező szél is gondoskodik a levegő tisztaságáról, bár az országúton száguldó automobilonok, szekerek, az utcákon este-reggel végigballagó csorda és vágató konda hatalmas porfelhőt szokott felkavarni. De ez csak pillanatokig tart. A szél hamarosan kisépri az utcákat. Sportolásra annyi természetadta alkalom kevés városban van, mint itt. Nyáron, a Bodrog partján, ideális strandfürdő, a Bodrogon csolnakázási alkalom, télen több kilométernyi befagyott jég, a várostól pár lépésre a ródlizásra alkalmas Akasztófadomb, Szélmalomdomb, kiránduló helyek az őserdőszerű rengetgekbe. Ideálisabb helyet, iskolaváros céljaira, elképzelni is nehéz.

SÁROSPATAK, egy régi, jeles tanár szállóigévé lett meghatározása szerint világitótorony, mely messze földre hinti szét fényét, de tövében sötétség terjeng. Főiskolájának kulturális hatása valóban messze földre terjedt mindenkor. Volt idő, amikor az egész ország összes protestáns iskoláit a sárospataki Főiskola látta el tankönyvekkel, nagy alapítói és pártfogói pedig nemcsak a környék, hanem az egész ország területéről adták nagy alapítványukat a sárospataki Főiskolának, mert ezt az iskolát az egész reformátusság szellemi központjának tekintették. A 18—19. században, a fejedelmi pártfogás után, a református urak, akik adót nem fizettek, a sárospataki Főiskolának voltak önkéntes adófizetői s így a Főiskola soha nem szorult rá a városra és nem is törődött soha a város ügyeivel. A város tehát, amelynek intelligens lakossága a tanárokon kívül, még harminc-negyven évvel ezelőtt, néhány pap, tanító és jegyző volt, teljesen magára maradt, magára volt utalva. A tanári kar a városi képviselőtestületben nem foglalt helyet s a maga tudását nem bocsátotta a város rendelkezésére. A városi ügyeket a kisgazdákból és iparosokból alakult képviselőtestület intézte, amelynek élén a bíró, az utóbbi időkben egy ügyvéd, egy birtokos, majd egy banktisztviselő, később egy bodnármeister állott, jelenleg pedig egy nyugalmazott ezredes áll. S minthogy a város római és görög katolikus lakossága együtt kétszer annyi, mint a református, a képviselőtestület is ezekből alakult meg s így természetesen a város sem igen igyekezett a református Főiskola érdekeit szolgálni. Két külön világ volt a város és a Főiskola. Itt nem az a helyzet, ami az Alföldön, hogy a tanárok a helybeli gazdaifjából nevelődnek, vagy hogy tanárok beházasodnak gazdacsaládokba. Az is ritka eset, hogy helybeli gazdák a Főiskolába beírassák gyermekeiket. Itt a társadalmi előretörés ösztöne nincs meg a lakosságban, de ez nem a Főiskolának, a szegények iskolájának felfogása miatt van így, mert ez természetesen demokratikus, hanem a nép nagy tisztelete miatt oly életforma iránt, amelyre vágyakoznia, törnie neki nem ülnek.

Bármily furcsán hangzik is, de így van. A szegények iskolája és egy szegény község között nincs meg a harmónia s egy nagyhatású Főiskolának a saját városára nem volt hatása, ő maga haladt előre s

ugyanakkor a város elmaradt, sőt városból nagyközséggé fejlődött vissza, éppen abban az időben, amikor határában a Bodrog szabályozásával óriási területek alakultak át ártérből szántóföldre, legelővé s önmaga valóságban a Tiszáig igen sok bodrogi községnek gazdasági központja lett.

A város e visszamaradottságának gazdaságtörténeti magyarázata az, hogy területének túlnyomó része régebben ártere volt a Bodrognak, amely csak a 70-es években nyert szabályozást és a szabályozással nyert területek jórésze még ma sem szelídült meg teljesen, nagyobbára úgynevezett kondicionátus föld, amely csak inkább száraz években hoz biztos termést. A nép ma is inkább szegény s itt nyoma sincs a saját zsírjába fulladó alföldi gazdaosztálynak. E szegény nép ma sem tudott a Főiskola magaslatáig felemelkedni. Sokáig nyomta a várost egy bécsi bank terhe is. Tudniillik Patak a földesúri terhektől a 40-es években megváltotta magát az akkori hercegi uradalomtól, amihez a pénzt egy bécsi banktól vette fel s törlesztette egészen a 90-es évekig. Ezért ha akart is, mégsem tudott alkotni semmit. A városnak magának vagyona nincs s tisztán a községi adókra van utalva. Ezért nem tudta a pataki Főiskolát soha semmivel sem támogatni, nem úgy, mint sok más város, amelyek elemi kötelességüknek tekintik a területükön lévő kultúrintézmények támogatását. Gazdasági, főleg ipari és kereskedelmi fejlődését erősen nyomta mindig a 10 kilométerre fekvő, kereskedelmi, vasúti-forgalmi tekintetben is kedvezőbb fekvésű Sátoraljaújhely rivalitása is. Ide intézményeket nem hoztak azért sem, mert a városnak mindig megmaradt az ősi rebellis híre s az intézményekkel inkább Sátoraljaújhelyt fejlesztették. A fejedelmi pártfogással minden pártfogás megszűnt Sárospatakra nézve. A régebbi képviselőválasztásoknál is mindig ellenzékieskedett és sohasem volt a kormányok kegyeltje. Szegénységében magára utalva» csak a várostól izolált kollégium tudott a nemes birtokososztály patrónusi erényei jóvoltából fejlődni. De ez a régi nemesi osztály maga is elszegényedett, az iskolafejlesztés ügye is inkább állami feladattá vált s minthogy az állam nem támogatta, az iskola továbbfejlesztése is megtorpant a 70-es években. Ekkor még csonka bölcsészeti is fakultása volt, három tanárral, Pálóczi Horváth Mária és Pálóczi Horváth Simon pedig egy Patakon felállítandó politechnikum céljára tettek alapítványt. Az anyagi erők elégtelensége folytán azonban ez csak terv maradt.

Sárospatak fejlődési vonala azonban ma újra emelkedőben van. Lakosságának száma nő, hivatalai szaporodnak, utcái csinosodnak. Az utolsó három évtizedben szolgabírószéket és járásbírószéket kapott, s itt állították fel a Bodrogi gazdasági vasút központját, ami a környék: a Bodrogköz és néhány hegyi község lakosságát szorosabban kapcsolja a városhoz. Főiskolája pedig angol rendszerű új internátussal bővül. A fejlődéssel együtt jár a község önérzetének emelkedése is s már folynak a megbeszélések arról, hogy a községet rendezett tanácsú várossá alakítsák át s a „bíró“ és „jegyző“ uralmát átvegye a polgármester és a városi tanács.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN